

”JAG HOPPAS ATT LÄSAREN SKA KÄNNA EN ORO”

Så här:

Mamma stod i den lilla trädgården på baksidan, det är länge sedan nu, jag var mycket yngre då. Hon stod och slog in en lång spik i stammen på körsbärsträdet, jag såg henne från fönstret på övervåningen, det var en kvav, molnig dag i augusti, jag såg henne hänga ifrån sig hammaren på den långa spiken, sedan gick hon bort till staketet längst nere i trädgården där hon blev stående och såg ut över den vida, trädlösa slätten, länge, alldeles orörlig.

Nej, Kjell Askildsen tycker inte om att prata om det han har skrivit, liksom han inte tycker om att bli intervjuad över huvud taget, men det är han själv som för den på tal, denna suggestiva inledning till den knappt fyra sidor långa novellen "Spiken i körsbärsträdet". Han för den på tal apropå sitt sätt att arbeta. Han säger att han är en hopplös B-människa som alltid jobbar på kvällen och hittar på tusen ursäkter för att slippa sätta sig ner med pennan i hand. Han säger att han nästan aldrig skriver. Mesta delen av tiden är han sysselsatt med att leta efter något som är värt att skriva om, och det sker lämpligast i ryggläge. Det är där han hämtar sina öppningsbilder, de där bilderna som har den dimensionen att de går att utveckla. Han letar efter stoff som är utvecklingsbart.

– Jag måste vara så fånglad av det jag skrivit att jag inte kan låta bli att fortsätta, säger han. Jag arbetar nog mer som en lyriker än en prosaförfattare. Jag letar efter det exakta ordet, det som inte är överflödigt.

– En text som säger allt säger inte bara för mycket, den säger också för lite. Om du säger allt tappar du spänningen.

Han stoppar sin knöligt rullade cigarrett i munnen, och ser ut över lokalen en sekund eller två innan han tänder den. Vi sitter i Biblioteksbaren på Hotell Bristol, i hjärtat av

Oslo, med var sina kopp kaffe. Omkring oss förs dämpade samtal i lädersofforna. Servitrisernas steg sjunker in i de dova heltäckningsmattorna.

- Formen är allt, säger han.

- Men inte nog, säger jag.

Tillägget har jag knyckt från honom själv - i den enda intervju jag läst med honom.

- Det är klart, säger han och så nämner han "Spiken i körsbärsträdet".

- Varifrån bilden kommer vet jag inte. Jag såg framför mig en person som sitter i ett fönster, och ser sin mor göra en underlig sak. Hon slår in en spik i körsbärsträdet. Jag visste ingenting mer. Jag visste inte att det var dagen efter en begravning. Det utvecklade sig så småningom. Det är en av de bästa öppningar som fallit ner i mig.

Kjell Askildsen har på ålderns höst - han fyller 66 i år - fått uppleva ett genombrott som författare. Novellurvalet *En plutselig frigjørende tanke* sålde i nära 10 000 exemplar, *Ett stort öde landskap* har sålt i ytterligare något tusen, och när Den norske bokklubb gav ut ett eget urval Askildsen-noveller sålde den i 23 000 exemplar. God kritik har han i stort sett alltid fått, han har haft en läsekrets som följt hans sparsmakade produktion i spåren, men nu har han börjat nå bortom entusiasterna skara - vilket både glädjer och bekymrar honom. Läsare vill han ju ha, men den där massmediauppmärksamheten känns tveeggad för den som kunnat sitta anonym på Oslos caféer, både med och utan penna i handen, och tyckt mycket om det. Han vill inte uttala sig om annat än sitt författarskap, och det är snart genomtröskat. Så han håller sig undan; har först nyligen skaffat sig telefon, med hemligt telefonnummer.

- Men jag låter den oftast ringa. Jag har lite svårt att säga nej.

Hans noveller har börjat översättas och ges ut, hittills i åtta länder. *Ett stort öde landskap* nominerades till Nordiska rådets litteraturpris. Han har fått strålande recensioner. Han kommer just från en föreläsningsturné nere på kontinenten. Och när en svensk journalist vill träffa honom ställer han ändå upp, om än efter ett visst övertalningsarbete.

Svenskarna känner honom inte, frågorna behöver kanske inte bli de gamla vanliga, och jag har lovat att inte be honom om en textanalys.

- Berätta om din bakgrund!

Han lyser upp. Javisst, gärna.

- Jag kommer från en liten stad, den sydligaste staden i Norge. Mandal heter den. Det är ett område som i folkmun kallas "Det mörka fastlandet", vilket hänsyftar på den stränga religiositet och pietism som fanns där och längs hela kusten upp mot Stavanger.

Tretusen invånare. Ingen arbetarklass, bara borgerskap och pietister. Och det är en väldigt farlig blandning.

Dubbelmoralen, säger Kjell Askildsen, denna helvetes dubbelmoral. Drick, bara det inte syns. Synd, bara ingen får veta. Detta har format honom, gjort honom till den är.

- I tillägg till det kom jag från ett mycket strängt hem. Min far var länsman, strängt religiös. Jag var ett guds barn till dess att jag fyllde sexton. Det var ett tryggt och solitt hem, men denna starka pietism satte sina spår: jag växte upp med en helvetes ångest. Man kom ju till helvetet om man inte trodde. Och helvetet var konkret: man skulle sitta nedsjunken i brinnande olja, och det tog aldrig slut. Det var en våldsam, och mycket lång, process innan jag förstod, rationellt, att gud inte finns. Det var bara lögn! Det finns ingen himmel. Det finns inget helvete.

Litteraturen, säger han, förde honom till denna insikt, mer dock facklitteraturen än skönlitteraturen. Han, som fått sig itutat att mänskligheten var sex-, sjutusen år gammal, läste nu att solen var sju- eller åttamiljarder år gammal och att det funnits liv på vår jord i många miljoner år. Världen rasade omkring honom. Vetenskapen ställdes mot gudstron, och segrade.

Debuten, *Heretter følger jeg deg helt hjem* (1953), är en samling noveller som andas soldränkta frihet i mötet mellan unga män och kvinnor, inlemmade i naturen - kust, vatten, skog - långt från familjens förlamande inverkan. Det var en stor sensation hemma i Mandal när den kom; en ortens son som debuterar på det stora förlaget i Oslo! Bokhandlaren tog hem och fyllde fönstret, människor kom från byarna runt omkring för att köpa - men de strängt religiösa fann boken i högsta grad osedlig, med en beskrivning av könslivet som inte kunde tolereras. Stadsfullmäktige fattade beslut om att den inte fick exponeras, vare sig på bibliotek eller i skyltfönster. Den såldes, liksom pilsner, under disk.

Kjell Askildsen hade gett sin far ett exemplar, och när han mötte honom några dagar senare, på gatan, tackade fadern för boken, men tillade att Kjell säkert förstod att han hade bränt den.

Författaren ler åt minnet. Nej, han har aldrig blivit upprörd över det där. Han har aldrig känt den minsta bitterhet.

- Litteratur ska ju vara farlig om den är god. Och befriande.

Dock återvänder han inte till Mandal. Han säger att han inte vill bli betraktad som författaren från Oslo som tagit avstånd från hembygden. För det har han aldrig gjort. Han är inte sån.

- Och nu har de fått för sig att sätta upp en byst. Det är så meningslöst. Jag vill ha fötterna på jorden.

Varför han började skriva? Åh, han har skrivit så länge han har läst. Han hade ett stort uttrycksbehov, som bara tilltog under brottningen med demonerna, men i sällskapslivet, säger han, har han alltid haft svårt att uttrycka sig.

- Jag visste tidigt att om jag skulle bli något i världen så skulle det bli genom att uttrycka mig i ord.

- Och varför skriver du som du gör?

- Jag kände tidigt att det inte finns något nytt under solen. Allt är redan skrivet. Men likafullt skriver man. Så vad det handlar om är att finna sin egen stämma och en form som passar en. Jag hade läst alla dessa ryska klassiker, alla dessa tjocka böcker, och dom betydde mycket för mig i min ungdom, och så kom jag till en författare som Hemingway och upptäckte att man inte behöver säga allt! Så Hemingway var en dörröppnare. Genom honom hittade jag en form som passade mig. Sen hittade jag mer och mer min egen stämma.

Kjell Askildsens form är sparsmakad, ytterst koncentrerad, hans motiv är familjen. Från ynglingars kärlek och uppror i de första novellerna - och kortromanerna - har han fortsatt till vuxna mäns och kvinnors självpåtagna, stundom påtvingade, lojaliteter. Det är band som är så svåra att klippa av, en klaustrofobisk känsla av vanmakt, sorg och skuld i familjens trygga sköte. Ingrid Langbakke är på väg bort, om så bara i tanken, och

straffas av mannen med isande tystnad och en våldtäkt i fyllan. Anton flyr söndagens fördömda stillhet, Johannes flyr sin bror, Thomas K talar förbi sin dotter. En plötslig replik kan leda ned i avgrunden: "- När vi kommer till Jugoslavien, vill jag köpa en sån solhatt som jag inte köpte ifjol." Vad fick henne att tänka på en solhatt? Mannen smyger över till hennes plats när hon går ut i köket, ögnar sidan hon läst men hittar inget som kan ge associationer till Jugoslavien eller solhatt.

Han tänkte: Jag förstår mig inte på henne, jag trodde jag kände henne, men nu förstår jag mig mindre och mindre på henne.

Människorna är ensamma i Kjell Askildsens noveller. Mitt i vardagens bestyr, mitt bland kaffekoppar och yatzyspel, utkämpas strider på liv och död.

- Det kan kanske finnas en typ av människa jag inte förstår, säger Kjell Askildsen, men jag vet att det finns en massa människor som liknar mig intill förväxling.

Däremot, hävdar han, har han aldrig skrivit något som han upplevt. Erfarenheten finns lagrad i honom, javisst, utan ögon och öron hade han inte blivit författare, men händelser, repliker, öden, dem har han hämtat inifrån, ej utifrån. Han känner inte dessa människor han skriver om, han har aldrig träffat dem.

- Min uppgift är att forska i sinnet och då kan jag ju inte skriva om sånt jag redan varit med om.

Han beskriver sitt arbete som en forskningsresa, en upptäcktsfärd, där han själv inte vet vad som väntar runt hörnet. Då skulle han aldrig idas skriva. Då skulle spänningen gå förlorad. Han måste själv känna samma spänning som läsaren förhoppningsvis ska känna. Han ställer samma krav på sig själv som han ställer på andra författare. Han ska fånga läsaren omedelbart, agna kroken med en riktigt fet mask. Man måste bara få veta hur det går för Ingrid Langbakke!

Och det som driver honom, som tvingar honom upp från soffan och fram till skrivbordet, är den oerhörda tillfredsställelsen när han har fått till det. Plus fåfängan.

- Men vad hoppas du uppnå hos läsaren?

- Jag hoppas att läsaren ska känna en oro, ett obehag. Det ska kännas att jag har varit inne och rotat i själen. Jag tror inte på den försonliga konsten, den konst som täcker över, döljer, eller ger en föreställning om att allt är gott.

Allt mer, säger han, ser han sina noveller som konstverk. Som ung ville han missionera, sätta upp ett ljus för läsaren, och han ser sig fortfarande som kommunist, han ger numera ut sina böcker på vänsterförlaget Oktober, men hans uppgift som författare är att framkalla denna oro, inte att försöka påverka. Och det kan han bara göra genom konstverket, det formfulländade konstverket. Utan en personlig ton betyder konstverket ingenting. Och stämman ligger inbakad i formen.

Om han är pessimist?

Han slår ifrån sig, nämner Samuel Beckett, som han har jämförts med, och säger sig tycka så illa om att placeras i bås, och nu har han tydligen hamnat i samma bås som Beckett. Visst, Beckett kommer man aldrig förbi, men han ser inte riktigt likheten.

- Jag är realist, säger han. Jag är en realistisk författare. Jag svartmålar inte. Jag ser saker som de är.

Anders Sundelin

Expressen 1995